

Hoofdstuk 8

Heiden en vennen

Luc De Bruyn - Instituut voor Natuurbehoud

- ➔ Bijna 70 % of 10.360 ha van de heidegebieden valt onder de Speciale Beschermingszones. Dit is respectievelijk 920 ha of 6 % voor ramsargebieden, 7.650 ha of 51 % voor vogelrichtlijngebieden en 9990 ha of 66 % voor habitatrichtlijngebieden.
- ➔ Het algemene verbod op vegetatiewijzigingen zou moeten voorkomen dat nog heidegebieden verdwijnen door rechtstreekse menselijke destructie. Het verbod garandeert echter niet het behoud van een kwalitatief goed habitat.

Dat het heideareaal en hun kenmerkende heideflora en -fauna achteruitgaan, is al lang bekend. Momenteel blijft nog ongeveer 5 % over van de oppervlakte die rond 1850 aanwezig was [246]. Heiden zijn van groot belang omdat er een groot aantal bedreigde soorten leven. Grote heide- en vengebieden in Vlaanderen zijn habitatrichtlijngebieden. Zij omvatten de Natura 2000 prioritaire habitats soortenrijke *Nardus* graslanden (6230, BWK code hn), actief hoogveen (7110, BWK codes ces, ct en t) en een deel van oligotrofe tot mesotrofe wateren (BWK code ao). Daardoor is hun bescherming, beheer en ontwikkeling verplicht.

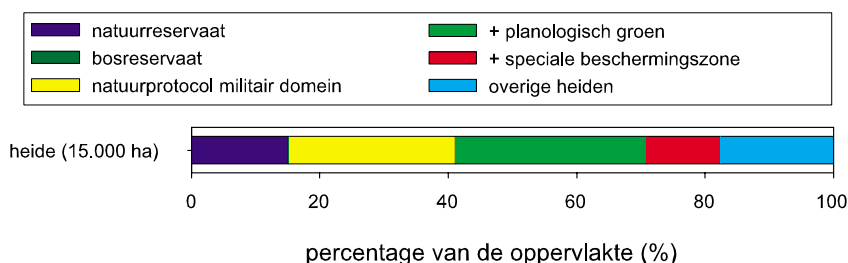
1 Toestand

De totale oppervlakte heide en vennen bedraagt 15.124 ha of 0,27 % van het totale oppervlakte van Vlaanderen volgens de BWK-analyse (zie inleiding deel II en

NARA 2001). Op al de biotopen in deze gebieden rust een verbod op vegetatiewijziging volgens het BVR 23.06.1998 én dit onafhankelijk van hun planologische toestand. Daarnaast vallen zij ook onder diverse gebiedsgerichte beschermingen (figuur 8.1).

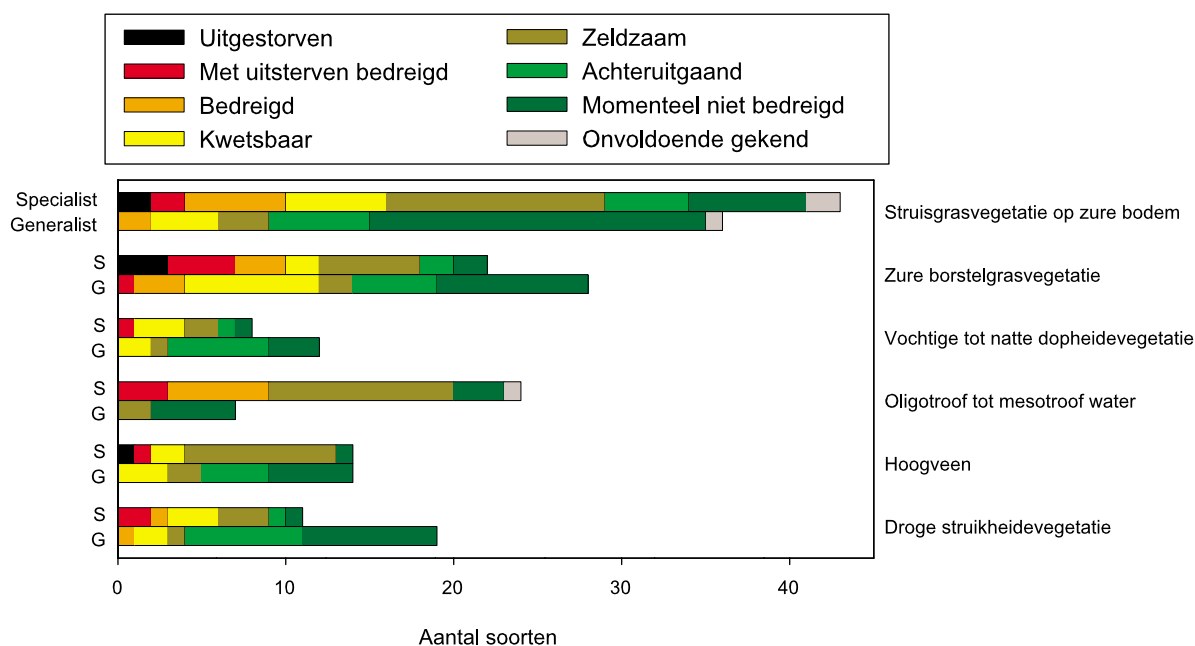
2280 ha of 15 % van de heideterreinen vallen in natuurreservaten en 33 ha worden ook beschermd als bosreservaat. Daarnaast liggen nog 5780 ha in militaire domeinen. Dit zijn de grote heideterreinen in Antwerpen en Limburg. 67 % van deze oppervlakte (3890 ha) valt onder het natuurprotocol in militaire domeinen. Militaire oefenterreinen herbergen meestal hoge natuurwaarden [166]. Die waarden zijn vergelijkbaar en liggen soms hoger dan die van overeenkomstige natuurgebieden. 1890 ha vallen buiten de natuurprotocollen, maar liggen wel in vogel- en habitatrichtlijngebieden. Slechts 6800 ha van de heideterreinen zijn op de gewestplannen 2002 groen ingekleurd. Bijna 70 % of 10.360 ha van de heidegebieden valt onder de Speciale Beschermingszones. Dit is respectievelijk 920 ha of 6 % voor ramsargebieden, 7.650 ha of 51 % voor vogelrichtlijngebieden en 9990 ha of 66 % voor habitatrichtlijngebieden. 580 ha liggen in park- en recreatiegebieden (bv. golfterreinen) die geen optimale ontwikkeling van de natuur in heidegebieden toelaten. Ten slotte is bijna 2000 ha op de gewestplannen 2002 ingekleurd als landbouwgebied of woon-industriegebied.

Aan de hand van het in 2001 opgestelde ecologische register voor de vaatplanten [42, 325] is het mogelijk om de toestand van de flora in de Vlaamse heidegebieden te beschrijven. Wat meteen opvalt is het relatief groot aandeel soorten in de categorieën 'achteruitgaand' tot en met 'uitge-

Figuur 8.1: Procentuele verdeling van de beschermingsstatuten voor heide en vennen in Vlaanderen. Eerst is de oppervlakte natuur- en bosreservaat weergegeven, gevolgd door militair domein met natuurprotocol. Daarna wordt telkens de oppervlakte weergegeven die er bij komt wanneer een ander beschermingsstatuut mee in beschouwing wordt genomen (methode: zie inleiding deel II).

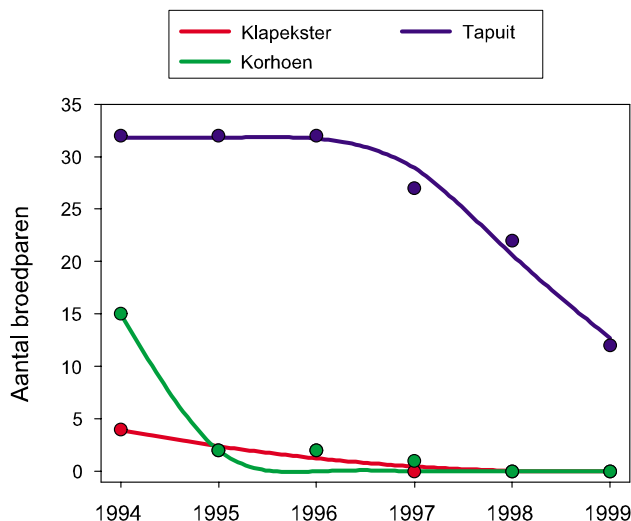
Figuur 8.2: Verdeling van de vaatplantsoorten van heide- en venecotopen over de verschillende rodelijstcategorieën in Vlaanderen (brongegevens: [42]) (<http://www.nara.be/>).

storven'. De meer gespecialiseerde planten, die in een beperkt aantal biotopen te vinden zijn (bv. waterlobelia, grote wolfsklauw, kloksgentiaan), staan onder grotere druk dan generalisten, die in een groter aantal habitats kunnen worden aangetroffen (heidekartelblad, rode bosbes, veelstengelige waterbies) (zie hoofdstuk 3 Vaatplanten). Dezelfde trend doet zich voor bij de 6 heidehabitats (figuur 8.2), alleen niet zo uitgesproken als bij de andere habitattypes (zie hoofdstukken 8-12). Over het onderscheid tussen specialisten en generalisten en het toewijzen van de plantensoorten aan de verschillende heidetypen kan meer informatie worden gevonden in hoofdstuk 3. Het grootste aantal rodelijstsoorten - categorieën 'kwetsbaar' tot 'uitgestorven' - wordt aangetroffen bij zure borstelgrasvegetaties (generalisten: 12 soorten, 43 %; specialisten: 12 soorten, 55 %) en struisgrasvegetaties op zure bodem (generalisten: 6 soorten, 17 %; specialisten: 16 soorten, 37 %). Door de relatief arme, maar gespecialiseerde flora van heidegebieden valt steeds een vrij groot percentage van de soorten in de rodelijstcategorieën: 30 % of meer voor specialisten van alle heidetypen.

Zes soorten worden als uitgestorven beschouwd (niet meer aangetroffen na 1972): rijsbes voor hoogveen, mosbloempje, zomerschroeforchis en valkruid voor zure borstelgrasvegetaties en rozenkransje en akkerviltkruid voor struisgrasvegetaties op zure bodem. Daarnaast worden nog 12 soorten met uitsterven bedreigd. Daarvan groeien er 3 in oligotroof tot mesotroof water (bleekgeel blaasjeskruid, kleine biesvaren, waterlobelia), één in hoogveen (klimopklokje), 1 in vochtige tot natte dopheidevegetatie

(dennenwolfsklauw), 2 in droge struikheidevegetatie (kleine wolfsklauw, dennenwolfsklauw), 7 in zure borstelgraslanden (harlekijn, Duits viltkruid, dwergbloem, verfbrem, groene nachtorchis, dwergglas) en 2 in struisgrasvegetaties op zure bodem (Duits viltkruid, kleine wolfsklauw).

Binnen het project bijzondere broedvogels [122, 17] worden jaarlijks drie vogelsoorten gemonitord die aan heide zijn gebonden (figuur 8.3). Tussen 1994 - het begin van het project

Figuur 8.3: Evolutie van het aantal broedparen bij vogels die aan heide en vennen zijn gebonden (brongegevens: [15, 122, 16, 17], A. Anselin).

- en 1999 - laatste beschikbare gegevens - zijn twee van de broedvogelsoorten, korhoen en klapekster, als broedvogels uit het Vlaamse landschap verdwenen. De derde soort, tapuit, kent eveneens een sterke terugval sinds de helft van de jaren '90. Van de heidegebonden vogels die niet worden gemonitord, blijkt uit de voorlopige broedvogelatlasgegevens [376] dat de meeste ook worden bedreigd tot sterk bedreigd.

2 Beleid

Het Milieubeleidsplan 2 en het definitief Ontwerp milieubeleidsplan 3 bevat geen specifieke plannen of acties voor heideterreinen. Zoals reeds in het NARA 2001 is aangegeven, zijn habitatverlies en de achteruitgang van de habitatkwaliteit de belangrijkste factoren die de achteruitgang van heideterreinen in de hand werken.

Ondanks het feit dat het areaal heide en vennen sterk is afgenomen in Vlaanderen is de resterende oppervlakte nog steeds niet gevrijwaard. Het algemene verbod op vegetatiewijzigingen zou normaal moeten voorkomen dat nog heidegebieden verdwijnen door rechtstreekse menselijke destructie. Dit verbod garandeert echter niet het behoud van een kwalitatief hoogstaand habitat. Er is in de praktijk immers geen instandhoudingsplicht. Als de heide bijvoorbeeld spontaan verbost kan men particulieren niet verplichten de opslag te rooien. Er worden wel enkele vrijblijvende lokale acties ondernomen. Zo wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van het plan gentiaanblauwtje in het Hageven of worden stukken vergraste heide in het militaire domein Leopoldsborg in blokken gemaaid in functie van heidevogels. Deze beheeracties zijn helaas niet afdwingbaar en hangen volledig af van de lokale terreinbeheerders. De aankoop van de gebieden en de erkenning als natuurreservaat en de ontwikkeling van aangepaste beheeropties zijn de beste oplossing voor vrijwaring en ontwikkeling. Door het inkleuren in VEN of IVON-gebieden zou ook de uitvoering van beheeractiviteiten kunnen worden gestimuleerd. Uit het ontwerp VEN blijkt dat er niet voldoende oppervlakte VEN beschikbaar is om deze biotopen afdoende aan te duiden. Hierdoor kan een optimale behandeling niet worden verzekerd. Een andere mogelijke actie die kan worden ondernomen, is de restauratie van de ecosystemen waar deze systemen zijn ontgonnen (bv. omzetting naar cultuurgrasland) (zie hoofdstuk 37 Natuurinrichting).

Heiden en vennen zijn zeer kwetsbaar voor verzuring en vermessing en natte heiden en vennen zijn ook kwetsbaar voor verdroging. Binnen het milieubeleidsplan zijn acties gepland om deze situatie te verbeteren. Voor een verdere bespreking van de invloed van deze factoren op de natuur kunnen de hoofdstukken 19 vermessing, 20 verzuring en 21 verdroging worden geraadpleegd.

3 Kennis

Voor de evaluatie van de staat van de natuur in heidegebieden moet men zich momenteel nog baseren op statische gegevens. De gegevens over de oppervlakte natuur (BWK-kaarten) zijn vrij nauwkeurig, maar worden niet op geregelde tijdstippen herzien. Daarnaast geven deze kaarten niet aan hoe de natuurwaarde evolueert in de tijd. Voor de biota worden alleen de bijzondere broedvogels gemonitord op een jaarlijkse basis. Bovendien wordt slechts een klein deel - drie soorten - van de aan heide en vennen gebonden soorten opgevolgd. Er is dus nood aan een gestandaardiseerde monitoring die op geregelde tijdstippen wordt uitgevoerd. Hierbij wordt best een multisoorten benadering toegepast, waarbij soorten uit verschillende soortgroepen als indicator worden aangewend.

Om de negatieve invloeden van verzuring, vermessing en verdroging tegen te gaan, worden allerlei beheermaatregelen uitgevoerd op het terrein. Deze zijn bijna uitsluitend gericht op de abiotiek en de vegetatie. Men gaat er van uit dat wanneer deze zijn hersteld, de fauna automatisch zal volgen. Inmiddels is gebleken dat dit niet het geval is [341, 324]. De fauna kan zelfs negatief worden beïnvloed door de herstelmaatregelen. De reactie van dieren op veranderingen van het abiotische milieu kan immers sterk verschillen van die van planten [84]. Onderzoek naar effecten van herstelmaatregelen op fauna en flora zijn eerder schaars voor heideterreinen in Vlaanderen. De rapporten zijn meestal gebaseerd op 'expert opinion' en veldwaarnemingen. Gestructureerd wetenschappelijk onderzoek is eerder zeldzaam. Om de herstelmaatregelen in heide en vennen te kunnen ondersteunen, is er nood aan gecoördineerd en gecontinueerd wetenschappelijk onderzoek over de sleutelprocessen van deze ecosystemen.

Lectoren

Dirk Boeye, Geert De Blust, Desiré Paelinckx, Wouter Van Landuyt – Instituut voor Natuurbehoud
Tom De Beelde - Natuurpunt
Joris Janssens, Koen Martens, Katia Nagels – AMINAL, afdeling Natuur
Wouter Palmaerts - KULeuven, Laboratorium voor Bos, natuur en landschap
Floris Vanderhaeghe – RUG, Vakgroep Biologie

